

Presentació

Les transicions escolars: perspectives nacionals i internacionals

Avui dia, tota la població en edat escolar transita dins del sistema educatiu, com a mínim, en dues ocasions: la transició d'educació infantil a primària —sense oblidar la que es produeix des de l'entorn familiar a infantil— i la transició a l'educació secundària. Des de l'estudi de Gimeno Sacristán (1996) sobre la transició a l'educació secundària i seguint els plantejaments dels treballs disponibles (Mackenzie et al., 2012), sabem que la transició escolar d'una etapa a una altra suposa un canvi en la vida de l'alumnat derivat de l'evolució pròpia del sistema educatiu, que ha cultivat finalitats diverses, mètodes diferenciats, formes de relacionar-se i exigències que tenen poc a veure entre les diferents etapes. En la mateixa línia, els treballs de Pietarinen et al. (2010) i Jindal-Snape (2023) mostren que en els processos de transició intervenen factors complexos i multidimensionals (personals, socials, econòmics, culturals, administratius i pedagògics, entre d'altres). No obstant això, tot i que s'ha desenvolupat una profusa investigació sobre les transicions escolars a escala internacional, segons Juhl (2023), encara no s'han assolit resultats amb un impacte sostingut en la pràctica.

D'altra banda, a Espanya, la poca presència d'estudis des dels anys noranta fins avui resulta especialment impactant, tenint en compte els grans canvis que ha experimentat la societat i el nostre sistema educatiu. Per tant, indagar sobre els processos implicats en aquesta transició en diferents contextos, així com en les conseqüències de les seves discontinuïtats, és un motiu d'interès actual per comprendre en profunditat els elements i factors que la condicionen i proposar vies de millora destinades a evitar ruptures en l'experiència vital i educativa de l'alumnat que puguin derivar en processos de desconnexió i abandonament escolar.

En aquest sentit, aquest monogràfic pretén obrir espais de reflexió entre els diversos agents de la comunitat educativa per tal de millorar i facilitar la transició escolar entre les diferents etapes. Es presenta un total de deu estudis que mostren un ampli ventall d'experiències sobre les transicions escolars en contextos educatius diversos, tant nacionals com internacionals, i que aporten informació rellevant sobre la complexitat dels processos analitzats des d'una complementarietat d'enfocaments metodològics i perspectives teòriques. Esperem que la seva lectura sigui d'interès per a les persones investigadores i els professionals relacionats amb l'educació, de qualsevol àrea de coneixement i nivell, així com per a altres agents educatius interessats en la temàtica.

El primer bloc d'articles presenta dues experiències de transició d'infantil a primària que visibilitzen els reptes associats a aquests processos de transició i a l'atenció a la diversitat.

El primer article, titulat «Supporting students with special educational needs during the transition to kindergarten: Multiple case studies» i signat per Hanan Radwan i Elizabeth Hannah, analitza la transició a l'educació infantil de l'alumnat amb alguna peculiaritat en el context de la ciutat d'Abu Dhabi (EAU). Basat en un enfocament ecosistèmic sobre les transicions, l'estudi recull les vivències i perspectives de les famílies, el professorat i l'alumnat, i fa una valoració positiva de les pràctiques centrades en l'atenció educativa a petits grups en la transició dins d'un mateix context escolar, alhora que assenyalava la necessitat de suport i sensibilització al professorat implicat, la millora de la relació família-escola i una resposta integral i coordinada de les administracions amb l'objectiu de fomentar plans i programes de millora de la transició des d'un enfocament inclusiu i d'equitat. Se suggereixen algunes propostes de millora, com la intensificació d'activitats i visites entre centres, el foment de la coordinació amb la família o la formació professional dedicada als equips directius i al professorat.

El treball següent, titulat «“Soy una niña quechua”: Construyendo autoetnografía colaborativa desde el autorreconocimiento indígena en la educación inicial» i escrit per Jeannette Pacheco-Campos, Erika Minga, Mylenka Ponce-Conza i Caoba Andía, comparteix experiències de transició escolar en primera persona i analitza el procés de construcció identitària indígena, destacant la seva rellevància en la formació inicial i doctoral dels futurs professionals de l'educació al Perú. A través d'una recerca autoetnogràfica es descriuen els relats de quatre dones quítxues, estudiants de Pedagogia de la Universitat Nacional de San Agustín d'Arequipa, i s'explora com el context familiar, escolar i comunitari influeix en la conservació o la negació de les arrels culturals indígenes al llarg de la trajectòria vital i escolar. Aquest estudi permet a les futures professionals de l'educació bastir ponts entre les infàncies indígenes i els espais educatius formals per fomentar un procés de transició vital i educativa sense discontinuïtats culturals, apostant per un enfocament bilingüe que reconegui i valori la diversitat cultural dels pobles originaris.

El segon bloc d'aportacions està format per set articles que ens conviden a reflexionar sobre els desafiaments dels processos de transició d'educació infantil a primària i de primària a secundària en l'alumnat, en el professorat i en les famílies i que comparteixen avenços teòrics, conceptuals i metodològics des d'una visió situada, crítica i de transformació educativa.

Josefine Ånger presenta «Transitions within Swedish compulsory school: Problematisations in policy», on, després d'una anàlisi postestructural del discurs sobre la transició en les polítiques educatives, qüestiona el model educatiu suec, en què la transició d'educació primària a secundària es defineix com un problema individual de l'alumnat. A això s'afegeix un enfocament deficitari, cosa que comporta el risc d'exclusió, marginació o etiquetatge d'adolescents la llengua materna dels quals no és el suec o que presenten alguna pecu-

liaritat. A més, la investigació visibilitza la prevalença del discurs neoliberal amb un marcat caràcter gerencial en les polítiques educatives sueques; en conseqüència, es descriu la transició com un esdeveniment puntual i no com un procés multidimensional. Així mateix, el paper del professorat és inexistent i no es considera important la seva responsabilitat en el desenvolupament de la transició escolar.

L'article de Neil Hume, titulat «Exploring the role and impact of transition teachers in Scotland using participatory and creative methods», ens presenta un estudi centrat justament en la importància del professorat en els processos de transició de primària a secundària a Escòcia. En concret, s'analitza la funció i percepció dels docents especialitzats a facilitar la transició d'estudiants de primària a secundària, abordant tant les seves experiències com els desafiaments que afronten. A través de mètodes participatius i creatius, els docents van conceptualitzar la transició com un riu que simbolitza un procés fluid i en moviment, on els adolescents travessen diferents etapes i trobades significatives que, tot i que poden ser planificades i celebrades, també presenten obstacles i riscos. Així mateix, la metàfora del riu reflecteix el seu paper de facilitadors del procés des d'una major comprensió de les necessitats de l'alumnat i del professorat i des de la promoció d'una comunicació més efectiva entre escoles i la construcció de comunitats de convivència. No obstant això, la seva tasca no està exempta de dificultats pràctiques, com la manca de recursos i d'espais de treball adequats, cosa que limita la seva capacitat per definir i sostenir la seva contribució de manera efectiva.

En un altre context internacional, específicament a Medellín (Colòmbia), l'autora Mónica Isaza-Tamayo proposa la investigació titulada «Retos y complejidades durante la transición escolar: un problema global con soluciones de escuela», en què, malgrat polítiques com la gratuïtat educativa, es continua produint abandonament escolar, repetició i una adaptació limitada de l'alumnat que deriva en problemes de convivència. Des de la perspectiva de l'alumnat, s'analitzen les seves expectatives, experiències, pors i necessitats davant el canvi d'etapa, i s'identifiquen diversos factors que influeixen en la problemàtica esmentada, com ara: l'augment i la pressió curricular, la divisió de l'autoritat docent, la varietat de metodologies didàctiques i altres cultures d'aula caracteritzades per un canvi en les normes, la comunicació o les relacions amb el professorat. D'altra banda, es posa de manifest la necessitat d'acompanyament durant aquest procés de transició cap a la secundària per part de tota la comunitat educativa per tal d'evitar l'abandonament o el fracàs escolar.

Així mateix, en aquest bloc s'agrupen dues aportacions que reflexionen sobre les pràctiques educatives de transició de primària a secundària en el context del territori espanyol, les visibilitzen i ens conviden a repensar els models escolars tradicionals i a avançar en la implementació de canvis significatius cap a una escola que promogui experiències positives en la transició escolar i vital de tot l'alumnat.

A «Renovación pedagógica y transiciones escolares: de la escuela al instituto», l'equip format per Jordi Feu, Albert Torrent, Pilar Cufí i Rafel Meyerhofer-

Parra analitza el procés de transició educativa des de les escoles renovadores d'educació primària cap als instituts secundaris convencionals. Aquestes escoles es caracteritzen per enfocaments pedagògics alternatius, basats principalment en el protagonisme de l'alumnat en el procés d'ensenyament-aprenentatge. Les evidències que es presenten a través d'un estudi qualitatiu en set centres renovadors situats a Catalunya, la Comunitat Valenciana, Andalusia i Madrid ressalten certes tensions en l'alumnat que transita, especialment en relació amb els exàmens centrats en els resultats. Les famílies solen manifestar preocupacions relacionades amb les possibles dificultats que puguin tenir els seus fills i filles davant un canvi metodològic, curricular i d'avaluació que caracteritza la cultura escolar dels centres de secundària convencionals. No obstant això, el professorat entrevistat confia en les habilitats socioemocionals i d'autoregulació que l'alumnat ha desenvolupat en aquests entorns, ja que les considera clau per afrontar els nous desafiaments. Tenint en compte les experiències analitzades, els autors proposen algunes estratègies per enfortir l'acció tutorial i millorar la formació docent en metodologies innovadores amb l'objectiu de facilitar una transició més fluida i coherent en el recorregut escolar de qualsevol adolescent que passa per aquests canvis d'etapa.

En aquesta mateixa línia incipient d'investigacions sobre la incidència de les experiències pedagògiques innovadores en els processos de transició de primària a secundària, l'article titulat «Transición a la Educación Secundaria Obligatoria: el impacto de los enfoques pedagógicos en la experiencia del alumnado», elaborat per Iulia Mancila, Marcos Alfonso Payá-Gómez, Lourdes Aranda i Eugenia Fernández Martín, ens convida a repensar les pràctiques educatives i els enfocaments pedagògics que influeixen en els processos de transició des de l'experiència viscuda pel mateix alumnat. En aquest estudi s'exploren les seves vivències en el primer i segon curs de secundària tant en un institut catalogat com a «tradicional» com en un institut considerat «innovador». Entre les evidències més destacables de la fase de pretransició es mencionen similituds entre ambdós grups d'alumnat en aspectes com les preocupacions sobre l'exigència acadèmica o la relació amb el professorat i els companys, si bé un contacte més sostingut amb l'institut innovador atenua l'ansietat. Un cop a l'ESO, l'alumnat del centre innovador valora positivament el treball cooperatiu, l'aprenentatge basat en projectes, un procés avaluat diversificat i la proximitat del professorat, cosa que facilita l'adaptació i el benestar emocional. En canvi, al centre tradicional prevalen l'aprenentatge memorístic, els exàmens estandarditzats i unes relacions més distants amb els docents, la qual cosa genera estrès, frustració i sentiments d'alienació. L'experiència del projecte posa en valor com les pràctiques innovadores poden afavorir una transició més coherent i gradual, però es recomanen investigacions futures que integrin les perspectives d'altres agents educatius com el professorat i les famílies, diversos contextos i l'impacte de polítiques organitzatives compartides entre etapes.

Per acabar aquest segon bloc, es presenten dues investigacions que analitzen alhora les experiències de transició d'infantil a primària i de primària a

secundària en dos contextos escolars diferents: les escoles unitàries, alternatives, i les escoles públiques integrades en el sistema educatiu espanyol.

Aritz Goñi Goikoetxea, en l'estudi titulat «La transición entre grupos multiedad en etapas escolares: una aproximación etnográfica a procesos de acompañamiento integral», analitza les transicions entre grups multiedat en cinc centres educatius espanyols que utilitzen un model alternatiu d'organització escolar en què les agrupacions heterogènies d'alumnes de diferents edats i nivells de maduració comparteixen els mateixos espais i activitats. L'estudi se centra en com aquests centres gestionen la transició entre etapes educatives (infantil, primària i secundària) i entre grups dins de la mateixa etapa, priorititzant la flexibilitat i l'atenció a les necessitats individuals de cada estudiant, més enllà de l'edat cronològica. En els cinc centres, la transició s'entén com un ritu de pas i s'aborda de manera progressiva i personalitzada, amb períodes d'adaptació que poden durar mesos o fins i tot anys. A més, es fa referència a la importància dels elements següents que intervenen en els processos de transició: *a)* la comunicació entre l'escola, la família i l'alumnat per a la creació d'un sistema de suport integral, i *b)* l'acompanyament de l'alumnat per part del professorat en els seus cicles vitals en la seva totalitat, responen als possibles temors, preocupacions o problemàtiques derivats dels canvis que es generen en el pas de la infància a l'adolescència o entre etapes educatives. Les experiències d'aquests centres alternatius, caracteritzats per l'agrupació flexible, la convivència interedat, l'acompanyament basat en la confiança, el respecte i la cura, i la col·laboració entre agents educatius, poden aportar elements clau per a la prevenció dels efectes negatius de les transicions escolars i vitals i la promoció del benestar en l'alumnat adolescent.

Per la seva banda, l'article «Voices of change: Principal stakeholder experiences in a participatory approach to educational transitions», elaborat per Irati Sagardia-Iturria, Agurtzane Martinez-Gorrotxategi i Alexander Barandiaran-Arteaga, introdueix una perspectiva crítica a través de la metodologia de la investigació-acció-participativa en la qual es promouen canvis i transformacions en els processos de transició d'educació infantil a primària i de primària a secundària obligatòria en una escola i un institut públics de Guipúscoa. En la investigació hi van participar dos grups: *a)* Grup d'Acció, dedicat a la millora de la transició vertical entre etapes i format per alumnat (de 2 a 16 anys), famílies, professorat i diverses persones investigadores, i *b)* Grup de Monitoratge, dedicat a la millora de les transicions horitzontals entre les escoles i la comunitat, format per actors comunitaris de diverses entitats locals. Els grups van dissenyar i implementar un pla d'actuació que va generar noves estructures de coordinació docent, va reforçar la continuïtat pedagògica i relacional a través d'activitats compartides entre etapes, i va produir canvis en la cultura escolar cap a una visió més sistematitzada i col·laborativa. La implicació activa d'infants i famílies va resultar clau per identificar necessitats concretes i ajustar les accions en temps real, mentre que la participació de la comunitat local va ampliar les sinergies que van ajudar a transformar les dificultats de manera col·lectiva. No obstant això, malgrat els canvis i millores registrats en els pro-

cessos de transició d'infantil a primària, en els processos de transició de primària a secundària es van trobar certes resistències, una participació limitada de les famílies o manca de compromís per part del professorat.

El monogràfic finalitza amb un estudi titulat «Development and validation of an instrument to collect students' perceptions of upper secondary education programmes», en què es presenta l'elaboració i validació d'un qüestionari anomenat Percepcions de l'alumnat sobre els programes d'Educació Secundària Superior (SPUSEP), desenvolupat per Ana Cristina Torres per explorar les experiències de transició a l'Educació Secundària Superior en triar entre els programes científicohumanístics o els programes de formació professional que s'ofereixen en el sistema educatiu portuguès. Davant la poca flexibilitat en l'elecció de les modalitats educatives en l'etapa de la secundària postobligatòria, la perspectiva de l'alumnat resulta de gran interès per conèixer les seves experiències, així com les conseqüències i els efectes pedagògics dels programes triats i identificar els elements curriculars o organitzatius susceptibles de millora. Per això, aquest instrument, tot i les seves limitacions, ofereix la possibilitat d'iniciar i desenvolupar investigacions que tinguin com a prioritat la promoció d'itineraris formatius basats en la participació de l'alumnat, l'elecció democràtica i una transició sense sobresalts.

Referències bibliogràfiques

- GIMENO SACRISTÁN, J. (1996). *La transición a la educación secundaria*. Morata.
- JINDAL-SNAPE, D. (2023, 4a ed.). Multiple and multi-dimensional educational and life transitions: conceptualization, theorization and XII pillars of transitions. En R. J. TIERNEY, F. RIZVI i K. ERKICAN (eds.), *International Encyclopaedia of Education* (pp. 530-543). Elsevier.
<<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818630-5.14060-6>>
- JUHL, P. (2023). *Exploring Young Children's Agency in Everyday Transitions*. Bloomsbury Publishing.
- MACKENZIE, E., MCMAUGH, A. i O'SULLIVAN, K. (2012). Perceptions of primary to secondary school transitions: Challenge or threat? *Issues in educational research*, 22(3), 298-314.
- PIETARINEN, J., PYHÄLTÖ, K. i SOINI, T. (2010). A horizontal approach to school transitions: a lesson learned from Finnish 15-year-olds. *Cambridge Journal of Education*, 40(3), 229-245.

Iulia Mancila
Universitat de Màlaga, Espanya

Divya Jindal-Snape
Universitat de Dundee, Regne Unit

© de les autores